

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به :

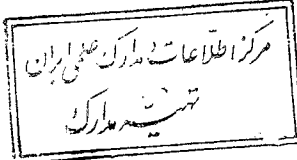
روح بلند ابر مرد تاریخ و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران

حضرت امام خمینی (ره)

دانشگاه تهران

۶ ۱۳۷۴ / ۳۱

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایاننامه:

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته حقوق بین الملل

موضوع:

نظام حقوقی حاکم بر رودخانه مرزی ارس

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر موسوی

استادان مشاور:

جناب آقایان دکتر میرعباسی و دکتر تقی زاده انصاری

نگارش:

کاظم عباسی کامران

۱۳۷۳

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	۱
مقدمه.....	۴

بخش اول:

- کلیات حقوق بین الملل در خصوص شیوه‌های تعیین مرز.....	
در رودخانه‌های مرزی بین المللی.....	۱۰
اول: تعریف رودخانه مرزی بین المللی.....	۱۲
دوم: شیوه‌های تعیین مرز در رودخانه‌های مرزی بین المللی.....	۱۸
۱- شیوه تعیین مرز در دو ساحل رودخانه و بهره‌برداری مشترک از آن.....	۱۸
۲- شیوه تعیین مرز در یک کرانه رودخانه.....	۱۹
۳- شیوه تعیین مرز براساس خط منصف.....	۲۱
۴- شیوه تعیین مرز براساس خط تالوگ.....	۲۴
۵- شیوه تعیین مرز از طریق خط تالوگ همراه با خط منصف.....	۲۷
۶- شیوه تعیین خط مرز از طریق تلفیق چند روش.....	۲۸
۷- خطوط اختیاری، خطوط مستقیم انتخابی.....	۲۸

بخش دوم:

- جغرافیای طبیعی ارس.....	۳۰
اول: مختصات جغرافیایی.....	۳۰
دوم: شعبات رودخانه.....	۳۳
سوم: آبدهی رودخانه.....	۳۵

بخش سوم:

- جغرافیای سیاسی ارس و سرزمینهای حاشیة آن ۳۸

اول: حاکمیت ایران در منطقه قفقاز؛ ارس بعنوان یک رودخانه ملی ۳۸

دوم: ریشه‌ها و علل حرکت‌های سیاسی و نظامی در منطقه قفقاز ۴۱

سوم: جنگ اول و دوم ایران و روس، زمینه‌های انعقاد عهدنامه‌های مرزی .. ۴۴

چهارم: اختلافات سرحدی بعد از انعقاد عهدنامه ترکمنچای ۴۴

و کمیسیونهای تحدید حدود ۴۸

۱- کمیسیون منشور - حکیم‌اف ۵۳

۲- کمیسیون الهامی - لازارف ۵۴

۳- کمیسیون اعلم - مایفسکی ۵۵

۴- کمیسیون سیاح - لاورینتف ۵۶

بخش چهارم:

- شیوه تعیین مرز و تحدید حدود در رودخانه ارس ۵۸

اول: قراردادهای مرزی ۵۸

دوم: تحدید حدود مرز بر روی ارس ۶۴

سوم: جزایر ۷۲

چهارم: پلها ۷۹

پنجم: تحدید حدود مرز در پشت دریاچه‌های سد مخزنی ارس و ۷۹

سد انحرافی میل و مغان ۸۳

ششم: تناسب یا عدم تناسب شیوه تعیین مرز در ارس ۸۶

هفتم: تغییر مسیر ۸۷

هشتم: فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و مسأله جانشینی ۹۱

بخش پنجم:

- نظام بهره‌برداری ۹۹

اول: موافقتنامه‌ها ۱۰۱

دوم: کمیسیون موقت کارشناسان ۱۰۴

سوم: کمیسیون مشترک بهره‌برداری ۱۰۹

چهارم: تأسیسات مشترک رودخانه ارس ۱۱۰

۱- سد مخزنی ارس ۱۱۰

۲- سد انحرافی میل و مغان ۱۱۱

پنجم: طرحهای آینده ۱۱۲

۱- سد مخزنی خداآفرین ۱۱۴

۲- سد انحرافی قیزقلعه‌سی ۱۱۵

۳- برداشت مستقیم از آب توسط طرفین ۱۱۶

ششم: بهره‌برداری ارمنستان و ترکیه در بالادست رودخانه ۱۱۸

نتیجه ۱۲۵

مأخذ ۱۲۹

پیشگفتار:

«ای صباگر بگذری بر ساحل رود ارس

بوسه زن بر خاک آن وادی و مشکین کن نفس»

«حافظ»

دست روزگار در ادوار مختلف زمان برای میهن عزیز و مقدس ما ایران که مملکتی کهن سال است فرازونشیبهایی که معلول یک سلسه تحولات و پیش آمدهای گوناگون بعضاً ناگوار بوده پیش آورده که به مقتضای آنها مرزهای آن نیز تغییرات اساسی یافته‌اند.^(۱) اما این تغییرات که در قرن اخیر جنبه رسمیت بخود گرفته و بصورت عهد و قراردادها و حکمیت‌ها جلوه گر شده و بعداً تا حدودی تحدید گردیده است، در شمال غربی کشورمان و در منطقه قفقاز از سیر و سرعت بیشتری برخوردار بوده است.

با انعقاد عهدنامه‌های گلستان بسال ۱۸۱۳ میلادی و عهدنامه ترکمنچای بسال ۱۸۲۸ میلادی ثروتمندترین ایالات شمال غربی کشورمان ایران واقع در حدفاصل کوههای قفقاز تا رودخانه خروشان ارس از پیکره ایران جداگشت و خط مرزی در این منطقه تغییر کلی پیدا نمود و در طول ۴۳۰ کیلومتر رودخانه عظیم ارس بعنوان مرز مشترک ایران و شوروی سابق درآمد، بدین ترتیب مبنای تعیین رودخانه ارس بعنوان مرز مشترک ایران و شوروی سابق عهدنامه ۱۸۲۸ ترکمنچای و پروتکل ۱۸۲۹ آن می باشد.

۱- مخبر، محمدعلی. مرزهای ایران. (تهران، چاپخانه کیهان، ۱۳۲۴)، ص ۱۳

همچنانکه هرکس باید حدود خانه شخصی خود را بداند و اسناد آنرا حفظ و حراست کند بر جمله ایرانیان نیز فرض است به حدود و ثغور خانه مشترک و عزیزشان آگاهی یافته و در حفظ و حراست مرزهای آن از بذل جان و مال دریغ ندارند.

در همین راستا تاکنون در مورد مرزهای آبی ایران نوشتارهای متعددی در ادوار مختلف زمان، خصوصاً بعد از پیروزی انقلاب اسلامی بقلم محققان حقوق بین‌الملل به چاپ رسیده و عمدتاً نظامهای حقوقی مرزهای آبی ایران از دیدگاه حقوق بین‌الملل در بیشتر موارد، مورد بررسی، بحث و تحلیل قرار گرفته است از جمله نظامهای حقوقی خلیج فارس و دریای عمان، دریای خزر، تنگه هرمز، اروند رود، و اخیراً نیز هیرمند رودخانه مشترک ایران و افغانستان برشته تحریر درآمده و مسائل حقوقی آنها در رابطه با حقوق بین‌الملل بررسی و مورد ارزیابی واقع شده‌اند، لکن بنظر رسید در این میان جای یک نوشتار خالیست:

«بررسی نظام حقوقی رودخانه خروشان ارس» که بطول ۴۳۰ کیلومتر مرز مشترک ایران با جمهوریهای تازه استقلال یافته ارمنستان و آذربایجان را تشکیل می‌دهد، و به سبب آن ناگفته‌ها در این خصوص برشته تحریر درآمده از نظر حقوق بین‌الملل مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرد. در ابتدای امر بدلیل قلت سابقه یا نوشته‌ای درخصوص موضوع و رودخانه ارس، پرداختن به موضوع تحقیق بنظم مشکل می‌آمد لکن براساس راهنمایی‌های استاد محترم جناب آقای دکتر موسوی در درس سمینار و موضوع آن (ایران و حقوق بین‌الملل) و تشویق ایشان عنوان موضوع را جالب یافتم و بهتر دیدم بجای پرداختن به موضوعی دیگر در رابطه با حقوق بین‌الملل و رشته تحصیلی، مصداق و موضوعی از حقوق بین‌الملل در ارتباط با جمهوری اسلامی ایران انتخاب، تحقیق، تحریر و تقدیم گروه محترم حقوق عمومی کارشناسی ارشد دانشکده حقوق گردد. امید است مورد قبول و عنایت اساتید محترم گروه قرار گرفته، توفیق روزافزون همگی

اعضاء محترم آنگروه را از خداوند متعال خواستارم، در اینجا بر خود فرض می‌دانم از راهنمایی استاد محترم عالیقدر جناب آقای دکتر موسوی در ارائه و تنظیم مطالب و تقسیم‌بندی موضوعات، و از ارشادات و تعالیم استادان محترم مشاور جناب آقایان دکتر میرعباسی و دکتر تقی‌زاده انصاری که در تدوین رساله یاری‌ام نمودند، کمال تشکر داشته مراتب سپاس و قدردانی‌ام را نثار مقام بزرگوارشان می‌نمایم.

این نوشتار در شش بخش تنظیم و ارائه گردیده است. در مقدمه، برای ورود به بحث رودخانه‌های مرزی و شیوه تعیین مرز در آنها بدواً مختصری از حقوق بین‌الملل عمومی در خصوص مرزها و انواع آن بطور کلی آورده شده است، در بخش اول نیز به کلیات حقوق بین‌الملل در خصوص انواع روشهای تعیین مرز در رودخانه‌های بین‌المللی و تعریف رودخانه بین‌المللی اشاره شده است، بخش دوم به جغرافیای طبیعی رودخانه مرزی ارس اختصاص دارد، صرفنظر از ملاحظات سیاسی به وضعیت طبیعی رودخانه، شعبات، طول، مساحت حوزه آبریز، آبدهی و ... پرداخته شده است، در بخش سوم جغرافیای سیاسی ارس را مورد بررسی قرار خواهیم داد: حاکمیت بر ارس و تعلق آن به ایران، ریشه و علل حرکت‌های سیاسی در سواحل شمالی ارس، جنگ اول و دوم ایران و روس، زمینه‌ها و علل تعیین ارس بعنوان مرز مشترک و کمیسیونهای متعدد تحدید حدود مورد بحث قرار می‌گیرد. در بخش چهارم به عهدنامه‌های مرزی، شیوه تعیین مرز در ارس، تحدید حدود و علامت‌گذاری بر روی ارس، جزایر و پلها، تحدید حدود در دریاچه‌های پشت سد مخزنی ارس و میل و مغان، تناسب یا عدم تناسب شیوه تعیین مرز در ارس، تغییر مسیر و به فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و جانشینی کشورهای ارمنستان و آذربایجان در قراردادهای مرزی خواهیم پرداخت در بخش پایانی نیز نظام بهره‌برداری طرفین از رودخانه را مورد بحث قرار می‌دهیم و در پایان نیز نتیجه‌گیری آورده شده است.

مقدمه

کشور به عنوان کاملترین سازمان متشکل سیاسی، مهمترین عضو جامعه بین‌المللی است. او به منزله یک نهاد حقوقی، عضو اصلی و اولیه، منظم و مقتدر جامعه بین‌المللی است و عامل برقرارکننده روابط بین‌المللی و در نتیجه شخص اصلی و موضوع اساسی حقوق بین‌الملل است. از دیدگاه حقوق بین‌الملل، کشور از اجتماع دائمی و منظم گروهی از افراد بشر که در سرزمین معین و مشخص، بطور ثابت سکنی گزیده و مطیع یک قدرت سیاسی مستقل باشند، تشکیل یافته است.^(۱) بنابراین عناصر متشکله کشور را می‌توان بدین گونه احصاء نمود:

۱- جمعیت یا عنصر انسانی

۲- سرزمین یا عنصر ارضی

۳- قدرت سیاسی یا قدرت حکومت

سرزمین که عامل مادی و اساسی تشکیل کشور محسوب می‌گردد، محدوده قدرت سیاسی کشور را مشخص می‌کند. و در این محدوده است که کشور می‌تواند قدرت خویش را در جهت اجرای وظائف خود، اعمال کند. بنابراین صرفنظر از استثنائات قوانین برون مرزی اصولاً کشور خارج از سرزمین خود قادر به اعمال قدرت نمی‌باشد.

«قاعده کلی معمولاً این است که اقتدار کشور در داخل و استقلالش در خارج بستگی به در اختیار داشتن سرزمین می‌باشد نتیجه این قاعده آنستکه کشور در قلمرو خود از حق واقعی برخوردار است.»^(۲) بنابراین از نقطه نظر داخلی، معین بودن قلمرو، باعث تقویت اقتدار و

۱- ضیائی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین‌الملل عمومی (تهران: چاپ رشدیه ۱۳۶۳) چاپ دوم، ص ۱۳۰

2- L. Delbez, les principes Genereux Du Droit Interntional Public. 1964. P. 74.

- ضیائی بیگدلی، پیشین، ص ۱۳۴.

مشخص شدن حدود و حیطة قدرت کشور است و از نقطه نظر خارجی، جلوگیری از تهاجمات خارجی فقط در وضعیتی ممکن است که حدود سرزمین تحت قدرت کشور مشخص باشد تا بتواند یک سیستم دفاعی را در مقابل مهاجمان فراهم سازد. بدین ترتیب حدی که سرزمین را محصور می نماید مرز نام دارد و حدود جغرافیای سیاسی هر کشور توسط مرزهای آن مشخص می گردد. مرز حدفاصل حاکمیت کشورهاست و مشخص کردن مرزها در روابط بین المللی حائز کمال اهمیت می باشد. زیرا یکی از اختلافات مهم بین المللی اختلافات مرزی است.^(۱)

همانگونه که فنویک در کتاب «حقوق بین الملل» خود مطرح می کند با وجود سعی زیادی که برای از میان بردن اختلافات مرزی دولتها مبذول شده و با وجود سلسله مقررات و قوانین وسیعی که در این زمینه وجود دارد، شاید کمترین اختلافی به اندازه اختلافات مرزی، روابط ملل را تیره ساخته باشد. رفع اختلافات مرزی کاری بس دشوار است؛ بویژه اگر اختلاف درباره مرزهای آبی میان دو کشور باشد.^(۲)

هر کشور برای تعیین حدود و ثغور خود، دواره درپیش دارد، یا مرزکنونی خود را که از قبل وجود داشته حفظ می کند و یا یک مرز کاملاً جدید انتخاب می نماید:

در حالت اول، اصل قابل اجراء حفظ وضع موجود است که به دو شکل به کار می رود:

الف: مرز انتخاب شده ممکن است یک مرز بین المللی باشد که قبلاً هم وجود داشته است. مثل

جدا شدن دو کشور عضو یک اتحادیه واقعی. (جدائی اطریش مجارستان بسال ۱۹۱۸)

ب: مرز انتخاب شده ممکن است یک مرز داخلی باشد که قبلاً هم وجود داشته است. مثل

۱- ضیائی بیگدلی. پیشین. ص ۱۳۴

2- C.G.Fenwick, *Interntional Law*, New York, Appleton Century Craft Inc. 1952. PP. 371-71.

- فرشادگر، ناصر. نظام حقوقی رودهای بین المللی و اروندرود. (تهران. دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی. ۱۳۶۷).

کشورهای امریکای لاتین که به محض اعلام استقلال خود در آغاز قرن ۱۹ میلادی، مرزهای قدیمی که نواحی مختلف اداری مستعمراتی اسپانیا را از یکدیگر جدا می‌کرد را به عنوان حدود و ثغور کشور خود انتخاب نمودند.^(۱)

در حالت دوم و در صورتیکه دو کشور بخواهند مرز کاملاً جدیدی را در خشکی (نه در دریا) بین خود تعیین نمایند این امر بستگی تام به توافق طرفین و موقعیت مرز انتخاب شده خواهد داشت و اصولاً این مرزها یا بصورت طبیعی هستند و یا مصنوعی.

۱- مرز طبیعی:

اگر موانع یا عوارض طبیعی حدفاصل قلمرو دو دولت قرار گرفته باشد از این پدیده‌های طبیعی برای تعیین مرز استفاده می‌شود. رودخانه‌ها، دریاها (معمولاً دریای بسته)، دریاچه‌ها، خط کوهپایه، خط تقسیم آب و خط‌الرأس کوهها از زمره مرزهای طبیعی هستند.

با اینحال عارضه طبیعی خود به تنهایی مرز محسوب نمی‌شود، زیرا در حقوق بین‌الملل مرز باید با خط دقیقاً مشخص گردد. بنابراین به روی عوارض طبیعی باید خطی ترسیم شود تا حدود دقیق دو کشور از همدیگر متمایز شود.^(۲)

ترسیم خطوط مرزی در دو مرحله انجام می‌گیرد، در مرحله اول تعیین حدود می‌شود که عملی است کاملاً نظری. به این معنی که در این مرحله دولتهای مجاور از طریق یک قرارداد و در چهارچوب حقوق بین‌الملل در مورد نقاطی که خط مرزی از آنجا خواهد گذشت توافق می‌کنند و

۱- عمادزاده، محمدکاظم، حقوق بین‌الملل عمومی (تهران: انتشارات ایتا، ۱۳۶۹). چاپ اول ص ۹۸.

2- W.Bogg. *International Boundaries, A Study of Boundary Functions and Problems*. New York: Columbia University Press, 1940. PP. 22.23.

احتمالاً آنرا روی نقشه جغرافیائی ترسیم می نمایند سپس در مرحله بعدی کمیسیون تعیین سرحدات ترسیم خطوط را روی زمین براساس اصول توافق شده انجام می دهد.* با پیاده کردن خطوط مرزی ممکن است گاهی اوقات چنانچه نقاط ناشناخته جغرافیائی وجود داشته باشد و نقشه دقیق نباشد ممکن است با موانعی مواجه شد و بناچار آنچه که در نقشه و قرارداد آمده است دقیقاً اجراء نشود، در اینجاست که بعلت عدم تطابق کامل قرارداد با خطوط ترسیم شده اختلافات مرزی پیدا می شود.^(۱)

رودخانه‌ها از مهمترین موانع طبیعی است که کشورها در تعیین خطوط مرزی خود با یکدیگر مورد استفاده قرار می دهند. هنگامی که به نقشه جغرافیائی جهان می نگریم چنین بنظر می رسد که رودخانه‌ها مرزهای طبیعی ایده آل هستند زیرا طریقه مناسبی برای جدانمودن دو کشور از یکدیگر می باشند چراکه در حال حاضر نیز مرزکشورهای متعددی را تشکیل می دهند. با اینحال شاید بتوان گفت که رودخانه‌های سرحدی از سایر مرزهای طبیعی و یا مصنوعی دیگر بحث‌انگیز و منشاء اختلافات بسیاری در روابط بین دولتها بوده است.

در این رابطه بفرض مثال می توانیم به اختلافات ایران و اتحاد جماهیر شوروی سابق در مورد ارس و اترک، اختلافات ایران و افغانستان در خصوص هیرمند، ایران و عراق در مورد اروندرود و یا همچنین از همسایگان به اختلافات دیرینه سوریه و ترکیه - ترکیه و عراق بر سر دجله و فرات اشاره نمائیم.

*- همانطوریکه در تعیین ارس بعنوان رودخانه مرزی بین اتحاد جماهیر شوروی سابق و ایران، ابتدا ارس بموجب قرارداد ۱۸۲۸ ترکمانچای و پروتکل ۱۸۲۹ آن بعنوان مرز تعیین و سپس براساس کمیسیون ۱۳۳۴ شمسی خطوط مرزی بر روی ارس پیاده گردید.
 ۱- هنجتی، علی، حقوق بین الملل عمومی جزوه درسی، (تهران: انتشارات دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی سال تحصیلی ۶۳/۶۴) ص ۱۴

۲- مرز مصنوعی:

در صورت نبودن موانع طبیعی سرحدات را یا به طور هندسی ترسیم می‌کنند که عبارتست از ترسیم خطوط مستقیم و منحنی و منکسر (با علائم تیرک، سیم خاردار، دیوار و...) و یا آنها را بطریق نجومی مشخص می‌کنند. یعنی درجه نصف‌النهارات یا مدارات تعیین‌کننده خط مرزی بین دو کشور است. مانند مرز بین ایالات متحده امریکا و کانادا که در طول مدار ۴۶ درجه عرض جغرافیائی در ۲۰۰۰ کیلومتر ادامه دارد. و یا مدار ۳۸ درجه برای سه حد کره شمالی و جنوبی. این نوع مرزها مسلماً در طول راه از بسیاری موانع طبیعی ممکن است عبور کنند.^(۱)

مرزهای معروف به مرزهای اداری نیز از جمله مرزهای مصنوعی هستند که چنانچه پدیده مرز را بعنوان یک واقعیت جهان معاصر بپذیریم. بهیچ وجه منطبق با واقعیات جوامع انسانی نبوده است. این نوع مرزها بین کشورهای آفریقائی دیده می‌شود که یادگار تقسیم‌بندی سرزمینها براساس منطقه نفوذ دول استعمارگر بدون توجه به واقعیات اجتماعی بوده است.

مرزهای آبی کشورها نیز که در دریای مجاور و سواحل آنها قرار دارد. بموجب قواعد حقوق بین‌الملل عمومی تعیین می‌شوند. این مرزها را می‌توان از نظر جغرافیائی طبیعی و از نظر تقسیم‌بندی مصنوعی دانست.^(۲) شرح تفصیلی این مباحث از توان این نوشته خارج است و با توجه به عنوان رساله از انواع مرزها صرفاً رودخانه‌ای سرحدی مورد بحث ما خواهد بود. بدلائل بسیار زیادی در عصر حاضر رودخانه‌ها بطور کلی و رودخانه‌های بین‌المللی علی‌الخصوص اهمیت اساسی یافته‌اند. مسائل و جنبه‌های گوناگون بهره‌برداریهای مشترک (کشتیرانی و استفاده‌های دیگر بغیر از کشتیرانی)، روشهای تعیین مرز، تغییرات بستر رودخانه، نحوه اداره رودخانه‌های سرحدی، آلودگی، عبور و مرور و انتظامات مرزی و ... همه موضوعات کثیری

۱- هنجی، پیشین، صص ۱۴ و ۱۵.

۲- همان، ص ۱۶.

هستند که مباحث مفصلی از حقوق بین‌الملل امروزی را بخود اختصاص داده و بتوسط حقوقدانان مشهور بین‌المللی در این ارتباط تألیفات بسیاری منتشر شده است، پرداختن به این موضوعات نه تنها از حوصله این نوشتار خارج است بلکه بحث آنها بطور یکجا در چنین نوشتارهایی مشکل است. بنابراین در این نوشتار صرفاً در بخش اول به مختصری از حقوق بین‌الملل در خصوص شیوه‌های تعیین مرز در رودخانه‌های بین‌المللی پرداخته شده و در سایر بخشها نیز در ارتباط با موضوع بخش و به تناسب آن مباحث کلی از حقوق بین‌الملل آورده خواهد شد.

بخشی اول:

کلیات حقوق بین‌الملل در خصوص شیوه‌های تعیین
مرز در رودخانه‌های مرزی بین‌المللی

تحدید حدود کشورها از جمله مباحث بسیار مهم حقوق بین‌الملل عمومی و گهگاه منشاء اختلافات گوناگون میان دولتهاست و تعیین مرز بین دو کشور جزو اختیارات دولتهائی است که همسایه یکدیگرند، این امر علی‌الاصول مطابق قرارداد منعقدہ میان دو دولت یا ارجاع قضیة بداورى و اجرای رأی داوران حل و فصل می‌شود.^(۱)

واقعیت این است که دولتها بر طبق هیچیک از قواعد حقوق بین‌الملل مجبور به تعیین کامل مرزهای خود نیستند، اما بدیهی است که در دراز مدت تنها تحدید حدود بطور قطعی و کامل و منصفانه می‌تواند دولتها را از گیرودار و اختلافات در زمینه مسائل مرزی مصون دارد.^(۲) و هنگامیکه دولتها درصدد تعیین دقیق مرزهای خود برمی‌آیند طبیعتاً می‌بایست برخی از اصول حقوق بین‌الملل عمومی را رعایت نمایند؛ این اصول در درجه اول ناظر به مسائل شکلی و بنا بر این مربوط به وسایل مورد استفاده است. وسایل مذکور باید مسالمت‌آمیز باشند زیرا دولتها عموماً مکلف‌اند از توسل به تهدید و یا اعمال قوه قهریه خودداری کنند* این تکلیف که جنبه

۱- حى بن يقطان. قواعد حقوق بين الملل و روش تعيين مرزهاى رودخانه‌اى، فصل‌نامه حق، دفتر چهارم، تهران. زیر نظر دفتر مطالعات حقوقی و قضائى دادگستری جمهوری اسلامی ایران. دى و اسفند ۶۳ ص ۱۵۱.

۲- همان ص ۱۵۱.

*- دولتها مکلف‌اند از توسل به تهدید یا استعمال قوه قهریه در جهت نادیده‌گرفتن مرزهای بین‌المللی دولت دیگر و یا بعنوان وسیله حل و فصل اختلافات بین‌المللی از جمله اختلافات ارضی و مسائل مربوط به مرزها بپرهیزند. قطع‌نامه (ادامه پارتی در صفحه بعد)